

р. № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

11. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. Дата оновлення: 03.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

12. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. Дата оновлення: 29.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

13. Деякі питання підвищення рівня цифровізації сил безпеки та сил оборони України у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 04 лютого 2023 р. № 139. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/deiaki-pytannia-pidvyshchennia-rivnia-tsyfrovizatsii-s-a139> (дата звернення: 02.07.2024).

14. Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. Дата оновлення: 01.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-59>

РОЛЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ ЯК ВИДУ ПРАВОВОГО АКТУ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сидоренко Ольга Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент,

асистент кафедри теорії та історії права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Судовий прецедент є важливим елементом правової системи багатьох країн світу. В Україні роль судової практики є дискусійною через змішану правову систему, що поєднує елементи континентального і англосаксонського права. Європейська інтеграція України сприяє посиленню значення судових рішень, особливо рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Зокрема, як зазначає з цього приводу М. Шумило, в умовах тектонічних змін правових систем світу загалом, конвергенції романо-германської та англо-саксонської

правових систем зокрема, актуалізується проблема визначення джерел права як основи правозастосування, а в українських умовах динамічного розвитку правової системи це питання стає надважливим для подальшого розвитку права; особливої актуальності джерела права набули сьогодні, коли, окрім практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та рішень Конституційного Суду України (КСУ), джерелами права стають правові позиції Верховного Суду України та правові висновки ВС [1, с. 47].

Судовий прецедент є одним із основних джерел права у правових системах, які ґрунтуються на принципах загального (англосаксонського) права. Прецедент (від лат. *praecedens*, *praecedentis* – той, що передує) – це принцип або правило, встановлене в попередній судовій справі, яке є обов'язковим або переконливим без звернення до суду чи іншого органу під час вирішення наступних справ із подібними питаннями чи фактами; принцип, за яким судді зобов'язані дотримуватися прецедентів, відомий як *stare decisis* [2]. Судовий прецедент як джерело права вперше з'явився саме в англійській правовій системі. Вирішальна роль прецеденту у створенні та функціонуванні права в Англії відрізняє систему загального права від романо-германської та інших правових систем. Історично склалося так, що у середньовічних Англії та Уельсі загальне (єдине) право було сформоване через діяльність судів [3, с. 151].

Доктрина прецеденту ґрунтується на принципі *stare decisis* («стояти на вирішеному»), який походить від латинської фрази «*stare decisis et non quieta movere*», що означає «триматися прецедентів і не порушувати вже усталеного». Витоки цієї доктрини знаходяться в середньовічній історії англійського права: наприклад, ідеї *stare decisis* знайшла своє відображення в роботі Г. Бректона (приблизно 1250 р.). Згідно з цим принципом суди не можуть переглядати прецеденти за своїм розсудом. Принципу «стояти на вирішеному» необхідно дотримуватися навіть у тих випадках, коли існують достатньо переконливі аргументи, що за інших обставин дозволили б не робити цього (наприклад, той чи інший прецедент є несправедливим або помилковим). Судді дотримуються принципу *stare decisis* не стільки під загрозою санкцій (звільнення з посади), а для того, щоб судова практика досягла високого ступеня єдності. Це необхідно для того, щоб не порушувався принцип справедливості, який вимагає однакового ставлення до всіх людей в однакових ситуаціях. Слушною є думка, що тільки за наявності принципу *stare decisis* на основі судових рішень можна досягти тієї необхідної сталості та впевненості, які нерозривно пов'язані із самим поняттям права [3, с. 152].

Для правильного розуміння природи судового прецеденту важливо наголосити, що останній виник у системі загального права, як третій вид права, рівнозначний із статутним правом (тобто статутами та кодексами, прийнятими законодавчими органами) та підзаконними актами (тобто нормативними актами, оприлюдненими органами виконавчої влади у формі делегованого законодавства); прецедентне право в юрисдикціях загального права – це набір рішень судів або інших органів, які можна цитувати як прецедент [4].

В Україні судові прецеденти не є офіційним джерелом права, але рішення та висновки Верховного Суду (ст. 13 Закону України "Про судоустрій і статус суддів") [5] та Конституційного Суду є обов'язковими до виконання (ст. 151-2 Конституції України) [6]. Конституційний Суд України не висловлює власну позицію щодо застосування певних положень законів у конкретній справі. Разом з тим, враховуючи загальнообов'язковий характер рішень суду конституційної юрисдикції, висловлені останнім правові позиції мають бути обов'язково враховані судами при здійсненні правозастосування. Рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні відповідно до ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" [7].

У законодавстві України термін «судовий прецедент» відсутнє, однак, аналіз положень процесуального законодавства свідчить про те, що поняття «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція» застосовуються як синонімічні. Деякі науковці наголошують на певній відмінності понять «судового прецеденту» і «судової практики», оскільки судовий прецедент є результатом вирішення конкретного спору, а судова практика – це сукупність судових рішень за певною категорією справ [8, с. 40]. В. Власенко з цього приводу зазначає, що судовий прецедент є різновидом положень права, що виникають у результаті судової практики, яка безпосередньо спрямована на подолання прогалин у законодавчому регулюванні [9, с. 30]. Судовий прецедент виступає обов'язковим джерелом права в англо-американській правовій сім'ї. У романо-германській правовій сім'ї дискусія стосовно загальнообов'язковості судових рішень розвивається на основі поняття усталеної судової практики [10, с. 124].

Судові прецеденти сприяють уніфікації судової практики, зменшуючи ризик протиріч у рішеннях судів.

Наприклад, Постанова Пленуму Верховного Суду № 1 від 01.03.2023 року щодо однакового застосування норм податкового права. Також судові прецеденти сприяють розвитку права у випадках, коли законодавство має прогалини, судові рішення заповнюють ці

прогалини, встановлюючи нові правила (наприклад, рішення ЄСПЛ у справі "Загородній проти України", 2005).

В контексті європейської інтеграції України практика ЄСПЛ стала ключовим джерелом для розвитку правозастосування в Україні (наприклад, рішення ЄСПЛ у справі "Скорик проти України", 2019), яке вплинуло на формування стандартів захисту прав людини. Вимога до судів враховувати міжнародні стандарти права є одним із напрямів адаптації української правової системи до європейської (Угода про асоціацію між Україною та ЄС).

Судові прецеденти в Україні відіграють дедалі важливішу роль у формуванні правової системи, хоча їхній статус як джерела права залишається обмеженим. Однак, як синонімічні до цієї категорії у законодавстві України застосовуються такі поняття, як «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція». Адаптація української правової системи до європейських стандартів сприяє зростанню ролі судових рішень у правозастосуванні. Подальший розвиток судової практики потребує вдосконалення законодавчого регулювання та технічної інфраструктури.

Література:

1. Шумило М. Правові висновки касаційного суду: *inter praeteritum et futurum*. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 12. С. 47–54.

2. Black's law dictionary: definitions of the terms and phrases of American and English jurisprudence, ancient and modern. 5th ed. West Pub, 1979. URL: https://openlibrary.org/books/OL4409220M/Black%27s_law_dictionary.

3. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.

4. Shaun D. The Human Rights Act and the doctrine of precedent. *Legal studies*. 2015. Vol. 35 (1). P. 142–164.

5. Закон від 07.07.2010 № 2453-VI. Про судоустрій і статус суддів. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Закон від 23.02.2006 № 3477-IV. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

8. Дашковська О.В. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1 (64). С. 34–41.

9. Власенко В.В. Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 1. С. 27–32.

10. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-462-0-60>

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА, ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ГОЛОВНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сидоркіна Раїса Дем'янівна

доцент кафедри права

Західнодонбаський інститут

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Павлоград, Україна

Соколов Сергій Андрійович

старший викладач кафедри права

Західнодонбаський інститут

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Дніпро, Україна

В Загальній декларації прав людини, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році зазначається, що права людини мають бути захищені верховенством права, щоб людям не доводилося повставати проти тиранії та гноблення як останнього засобу [1].

Тож, забезпечення верховенства прав і свобод людини, яка в державі згідно ст. 3 Конституції України є найвищою соціальною цінністю має велике значення для держави та її розвитку. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Верховенство права, дотримання прав і свобод людини є головними цінностями, завдяки яким функціонує не тільки правова держава, але й правова система, зокрема. Тож, верховенство права – це механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту